

DOI: <https://doi.org/10.36719/2663-4619/96/38-44>

Nərmin Azadgil
UNEC Tədqiqat Fondu
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
narmin.azadgil@gmail.com

HEYDƏR ƏLİYEVİN AZƏRBAYCAN-İSRAİL MÜNASİBƏTLƏRİNDƏ ROLU

Xülasə

Azərbaycan və İsrail arasındakı əlaqələr qurulmağa başladığı gündən bəri daim yüksək inkişaf xəttini tutub. Xüsusilə 1990-cı illərdə, Azərbaycanın çətin dövrlərində İsrailin Azərbaycana verdiyi hərbi-siyasi dəstək siyasi-iqtisadi maraqları aşaraq strateji müttəfiqlik anlamına gəlir. Əlbəttə, Azərbaycan da öz növbəsində İsrailə qarşı hər zaman yüksək mövqedə olmuşdur. Bu strateji münasibətlərin qurulmasında Ümummillə Lider Heydər Əliyevin xüsusi rolu olmuşdur. Məqalədə onun iki ölkə arasındakı münasibətlərə töhfələri tədqiq edilir.

Bununla yanaşı, məqalədə Heydər Əliyev üç nitqinin kontent-analizi verilir. Analizin nəticələrinə əsasən, Heydər Əliyevin nitqlərinin kontent-təhlili onun Azərbaycan-İsrail münasibətlərinin inkişafına sarsılmaz sadiqliyini və fəaliyyəti dövründə bu münasibətlərin müsbət trayektoriyasını vurğulayır.

Heydər Əliyevin nitqləri ortaq dəyərlərin, əməkdaşlığın və insani əlaqələrin vacibliyini vurğulayır, onun israili həmkarları ilə görüşləri isə onların ikitərəfli əlaqələrini inkişaf etdirmək və ortaq çağırışları həll etmək üçün qarşılıqlı həvəsi ortaya qoyur. Bu birgə səylər diplomatik əlaqələri əhəmiyyətli dərəcədə gücləndirib və Azərbaycan ilə İsrail arasında ümumi dəyərlərə və istəklərə əsaslanan tərəfdaşlığının əsasını qoyub.

Açar sözlər: Azərbaycan, İsrail, Heydər Əliyev, ikitərəfli münasibətlər, Netanyahu, yəhudi icması

Narmin Azadgil
UNEC Research Foundation
PhD in philology
narmin.azadgil@gmail.com

Hayder Aliyev's role in Azerbaijan-Israel relations

Abstract

Relations between Azerbaijan and Israel have been constantly developing since the day they were established. Especially in the 1990s, during the difficult times of Azerbaijan, Israel's military-political support to Azerbaijan means a strategic alliance, surpassing political-economic interests. Of course, Azerbaijan, in its turn, has always been in a high position against Israel. National Leader Heydar Aliyev played a special role in establishing these strategic relations. The article examines his contributions to the relations between the two countries.

In addition, the article provides a content analysis of Heydar Aliyev's three speeches. Based on the results of the analysis, the content analysis of Heydar Aliyev's speeches emphasizes his unwavering commitment to the development of Azerbaijan-Israel relations and the positive trajectory of these relations during his activity.

Heydar Aliyev's speeches emphasize the importance of shared values, cooperation and human relations, while his meetings with his Israeli counterparts reveal their mutual desire to develop bilateral relations and solve common challenges. These joint efforts have significantly strengthened diplomatic relations and laid the foundation for a partnership between Azerbaijan and Israel based on common values and aspirations.

Keywords: Azerbaijan, Israel, Heydar Aliyev, bilateral relations, Netanyahu, jewish community

Giriş

İsrail Azərbaycan üçün ən mühüm strateji müttəfiqlərdən biridir və məlum məsələdir ki, İsrail dünyanın bir sıra böyük dövlətləri, o cümlədən ABŞ ilə yüksək səviyyəli əlaqələr saxlayır. Bakı-Qüds münasibətlərinin daim inkişaf etdirilməsi hər iki ölkə üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Təbii ki, ölkələrimiz arasında bu əlaqələrin inkişafı təsadüfi deyil. Ümummillə lider Heydər Əliyevin müəyyən zaman kəsiyində inkişaf etmiş İsrail-Azərbaycan münasibətlərinin formalaşmasında və inkişafında müstəsna rolu vardır. Bu məqalədə Heydər Əliyevin iki ölkə arasındakı münasibətlərə töfhələri təhlil edilməkdədir.

Yəhudi icması və 1990-cı illərdə Azərbaycan-İsrail münasibətləri.

Digər bir çox postsovet ölkəsindən fərqli olaraq, Azərbaycanda heç bir dözümsüzlük və ya antisemitizm əlaməti olmayan multikulturalizm tarixi var. Yəhudilər Azərbaycanda özlərini xalqın ayrılmaz hissəsi hesab edir, ölkə həyatının müxtəlif sahələrində fəal iştirak edirlər. Quba rayonundakı Qırmızı Qəsəbədə dağ yəhudilərinin əhəmiyyətli bir icması yaşayır. Bu faktor 1990-cı illərdə Azərbaycan-İsrail münasibətlərində əhəmiyyətli faktor olmuşdur.

Azərbaycandakı yəhudi diasporu və 1990-cı illərdən bəri Azərbaycandan İsrailə köçən xeyli sayda yəhudi iki xalq arasında əlaqəni daha da möhkəmləndirir. Həmçinin milli qəhrəman Albert Aqarunov kimi şəxslərin qəhrəmanlıqlarının dostluğu möhkəmləndirmişdir. Bununla yanaşı, Bakıda 2003-cü ildə açılmış Avropanın ən böyük sinaqoqlarından biri də daxil olmaqla üç yəhudi sinaqoqu var. İsrail və Azərbaycan arasındakı əlaqələr iqtisadi və siyasi maraqlardan kənara çıxır, kökləri ümumi tolerantlıq və qarşılıqlı anlaşma dəyərlərinə söykənir. Azərbaycanda “Soxnut” yəhudi agentliyi, “Coyn” və “Vaad-L-Xetzola” komitələri yəhudi adət-ənənələrinin qorunması və saxlanması ilə məşğul olurlar. Həmçinin yəhudi icmasının mədəni mərkəzi, “Yeva” Qadın Cəmiyyəti, “Hesed-Qərşon” Xeyriyyə Cəmiyyəti, “Alef”, “Kilel” gənclər klubu, “Mişpaxa” videoklubu, yəhudi dini məktəbləri – iəşivlər, “Xabad Or-Avner” orta məktəbi fəaliyyət göstərir (Mirzəbəyli).

Azərbaycan 1991-ci ildə müstəqillik əldə etdikdən sonra yəhudi icmaları çiçəklənərək mədəni və dini qurumlar, məktəblər və media orqanları yaradıblar (Abadi, 2002: 43-62). Xaricdəki Azərbaycan icmaları yəhudi diaspor təşkilatları ilə əlaqələr saxlayır, onlara Azərbaycan icmalarının problemlərlə üzləşdiyi regionlarda əməkdaşlıq etməyə və ictimai və siyasi proseslərə təsir etməyə imkan verir.

Xaricdəki Azərbaycan və yəhudi diasporları 1990-cı illərdən bu günə qədər əsassız erməni iddialarına və anti-Azərbaycan siyasətinə qarşı bir-birini dəstəkləyir. Bu baxımdan, Birləşmiş Ştatlarda "Birləşmiş Yəhudi Müraciəti (*United Jewish Appeal*)" kimi yəhudi təşkilatları əhəmiyyətli resurslardan və təsir rıçaqlarından istifadə edərək müxtəlif sahələrdə mühüm rol oynayırlar.

Bu kontekstdə, Azərbaycan-İsrail münasibətləri ilə bağlı Ermənistanı narahat edən əsas məsələlərdən biri də yəhudi lobbisinin təsiridir. Azərbaycan rəhbərliyi Azərbaycandan İsrailə mühacirət etmiş yəhudiləri Azərbaycana bağlı hesab edərək onları “Azərbaycan diasporu” adlandırır. Təsadüfi deyildir ki, ABŞ Konqresinin qəbul etdiyi məşhur “907-ci düzəliş”in dayandırılmasında ABŞ-dakı yəhudi lobbisinin böyük rolu olub (Ambrosio, 2002:143-168).

1998-ci ilin noyabrında Azərbaycanda fəaliyyət göstərən yəhudi dini icmalarının rəhbərləri ABŞ-a səfər etmiş, səfər zamanı Azərbaycanla bağlı faktları diqqətə çatdırıb və Amerika ictimaiyyətinə və nüfuzlu yəhudi təşkilatlarına “907-ci düzəliş”in yanlış qərar olduğunu əsaslandırılıblar. Onlar bu təşkilatları öz maraqlarını qorumağa çağırıblar. Bu istiqamətdə irəliləyiş hər iki ölkənin birgə söylərinə əsaslanmışdır. Bu söylərin nəticəsidir ki, ABŞ prezidenti Bill Klinton Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevə bu məsələdə köməklik göstərəcəyini vəd etmiş və 2001-ci ilin oktyabrında prezident Klinton verdiyi vədi yerinə yetirərək Azərbaycanın xeyrinə qərar vermişdir (4).

Bunlarla yanaşı, yəhudi Yeşiva məktəbi Bakıda 1994-cü ildə fəaliyyətə başlayıb. 1991-ci ildə Azərbaycan yəhudiləri Hayfa-Bakı Cəmiyyətini təsis ediblər (5). Bu təşkilatın əsas məqsədi Hayfada yaşayan Azərbaycan yəhudiləri arasında əlaqələri gücləndirmək və Azərbaycanla əlaqələrini davam etdirmək idi. Bu məqsədə çatmaq üçün cəmiyyət icma üzvləri arasında qarşılıqlı əlaqəni asanlaşdırmaq üçün müxtəlif mədəni toplantılar və tez-tez görüşlər təşkil etmişdir.

1991-ci il oktyabrın 18-də müstəqilliyini elan etdikdən sonra İsrail 1991-ci il dekabrın 25-də dövlətimizi rəsmən tanımış, lakin iki xalq arasında diplomatik əlaqələr rəsmi olaraq 7 aprel 1992-ci ildə qurulmuşdur. İki ölkə arasında birbaşa uçuşlar isə 1992-ci ildə başlamışdır.

Azərbaycanla İsrail arasında diplomatik əlaqələrin sürətlə qurulmasına baxmayaraq, o vaxt vəzifədə olan prezident Mütəllibovun xarici siyasəti səbəbindən İsrailə əlaqələr bir qədər məsafəli idi. Onun yanaşması, xüsusən də Rusiya və İrana qarşı tutduğu mövqe bu məsafəni şərtləndirirdi. Buna baxmayaraq, İsrailin həm Qarabağ müharibəsi əsnasında, həm də müharibədən sonra ölkəmizə hərbi dəstək verməsi iki xalq arasında köklü münasibətdən xəbər verir.

Azərbaycan, Türkiyə və Misirdən sonra İsrailə həm strateji, həm də iqtisadi əlaqələr quran, əksəriyyəti müsəlmanların təşkil etdiyi üçüncü ölkə olmuşdur. İsrailin hələ Qarabağ münaqişəsi zamanı dəstək verməsi iki xalq arasında əlaqələrin genişlənməsinə zəmin yaratmışdır. Bu illər Azərbaycan-İsrail Strateji tərəfdaşlığının başlanğıcı hesab edilir. Müsəlman dünyası daxilində özünə müttəfiq axtaran İsrailin Azərbaycana marağı anlaşılır.

Heydər Əliyevin birinci prezidentliyi dövründə Azərbaycan-İsrail münasibətləri strateji tərəfdaşlığa çevrilərək əhəmiyyətli yüksəliş yaşadı. İki ölkə arasında ilk rəsmi görüş 1993-cü il dekabrın 6-da israili deputat Efrahim Snehin Azərbaycana səfəri zamanı baş tutub. Sneh öz bəyanatında İsrailin Azərbaycanla iqtisadi və mədəni əlaqələrin inkişaf etdirilməsində maraqlı olduğunu bildirib (6).

1994-cü il martın 22-də İsrailin Azərbaycandakı ilk səfiri Eliezer Yotvat diplomatik fəaliyyətə başlayarkən etimadnaməsini Heydər Əliyevə təqdim etmişdir. Yotvat ikitərəfli münasibətləri ən yüksək səviyyəyə qaldırmaq üçün xeyli səy göstərmişdir. Yotvatdan əvvəl İsraili Azərbaycanda İsrail Silahlı Qüvvələrinin gənc əməkdaşı Beni Həddad təmsil edirdi.

İranın və digər ərəb dövlətlərinin reaksiyası, həmçinin Azərbaycanın İslam Əməkdaşlıq Təşkilatına üzv olması uzun illər Azərbaycanın İsraildə səfirlik açmasına mane olmuşdur. Azərbaycanın İsraildə səfirliyi ikitərəfli əlaqələrin başlamasından düz 31 il sonra, 2023-cü ilin mart ayında açılmışdır (7).

Heydər Əliyevin Azərbaycan-İsrail münasibətlərinə töfhələri.

1995-ci il yanvarın 28-də Heydər Əliyev İsveçrədə keçirilən Dünya İqtisadi Forumunda İsrailin xarici işlər naziri Şimon Peres, eləcə də BMT-nin sessiyasında İsrailin Baş naziri İzak Rabin ilə görüşmüş və qarşılıqlı maraq doğuran məsələləri müzakirə etmişdir. Həmin il oktyabrın 22-də Baş Assambleya, 1996-cı il yanvarın 11-də Fransanın keçmiş prezidenti Fransua Mitteranın dəfn mərasimində İsrailin baş naziri Şimon Peres və dekabrda ATƏT dövlət başçılarından Lissabon sammitində İsrailin baş naziri Benyamin Netanyahu ilə görüşlər baş tutmuşdur (8). 1997-ci il avqustun 29-da İsrailin baş naziri Benyamin Netanyahu Azərbaycana qısamüddətli səfər edərək Prezident Heydər Əliyevlə görüşmüş, Heydər Əliyev bildirmişdir ki, yəhudilər əsrlər boyu Azərbaycanla sülh və dostluq şəraitində yaşayıblar.

Ümumiyyətlə bu dövr Azərbaycan-İsrail münasibətləri üçün olduqca xüsusi bir dövr olmuşdur. Bunu Heydər Əliyevin Netanyahunun şərəfinə Azərbaycan Prezidentinin adından təşkil olunmuş rəsmi qəbulda nitqdə də görmək mümkündür: *“Mən hesab edirəm ki, bugünkü görüş İsrail-Azərbaycan əməkdaşlığı üçün yeni bir mərhələ açır. Buna görə də mən Sizə təşəkkür edirəm, sizə və sizinlə bərabər, Azərbaycana gəlmiş İsrail ölkəsinin, hökumətinin nümayəndələrinə hörmət və ehtiramımı bildirirəm. Xanımımız Sara xanıma Azərbaycana ziyarət etdiyinə görə xüsusi təşəkkür edirəm. Sizinlə birlikdə Xəzər dənizinin içindən günəşin qalxmasını müşahidə etdik. Gözəl bir mənzərədir. İnsanlar gecə yatıb səhər işığını səbirsizliklə gözləyirlər. İnsanlar həmişə qaranlıqdan işığa çıxmağa çalışırlar. İnsanlar həmişə günəşin çıxmasının həsrətində olublar. Bu saatlarda bu hissiyyatları sizinlə birlikdə keçiririk”* (8).

1997-ci ildə Heydər Əliyevin səmimi nitqinin o dövrdə Azərbaycan-İsrail münasibətlərinə bir sıra müsbət təsirləri olmuşdur. Təkcə bu bir neçədə cümlədə belə Ulu Öndərin nə qədər əhəmiyyətli məqamlara toxunduğunu kontent-analiz vasitəsilə aşkara çıxarmaq mümkündür:

– Əməkdaşlığın simvolizə edilməsi. Çıxışda iki xalq arasında güclü əməkdaşlıq və isti mesaj verildi. Heydər Əliyev İsrail nümayəndə heyətinə minnətdarlığını bildirərək və onlara hörmətini

ifadə edərək, bu səfərin əhəmiyyətini vurğuladı, əlaqələri möhkəmləndirməyə hazır olduğunu bildirdi.

– Şəxsi toxunuşlar. Xəzər dənizi üzərində günəşin doğuşunu xatırlatmaq və İsrail nümayəndə heyəti ilə birgə təcrübənin şahidi olmaq nitqə şəxsi və emosional ölçü əlavə etdi. Bu şəxsi toxunuş səfər zamanı münasibətlərin möhkəmləndirilməsinə və müsbət atmosferin yaradılmasına kömək etdi.

– Ümumi istəklər. Heydər Əliyevin insanların zülmətdən işığa keçmək istəyinə, onların günəşin doğmasına həsrətinə istinad etməsi tərəqqiyə, yüksəlişə və müsbət dəyişikliklərə olan ümumi istəklərin simvolu idi. Bu metafora hər iki ölkənin ümumi məqsədlərini vurğulayırdı.

– Humanitar səviyyə. Səhər işığını gözləmək kimi ümumi insan təcrübəsini vurğulayaraq, Heydər Əliyev milliyətindən və mənşəyindən asılı olmayaraq insanları bir-birinə bağlayan fundamental bəşəri dəyərləri vurğuladı.

– Qonaqpərvərlik. Azərbaycana səfərinə və Xəzər dənizindən günəşin doğuşunu seyr etmək kimi gözəl təcrübəni bölüşdüynə görə İsrailin birinci xanımı Saraya minnətdarlığını bildirərək, Azərbaycanın qonaqpərvərliyini və İsrailin nüfuzlu qonaqlarını səmimi və açıq şəkildə qəbul etməyə hazır olduğunu vurğuladı.

Bütövlükdə, Heydər Əliyevin 1997-ci ildəki nitqi ümumi dəyərləri, paylaşılan təcrübələri, əməkdaşlıq və tərəqqi istəyini vurğulamaqla Azərbaycan və İsrail arasında əlaqələrin möhkəmlənməsinə xidmət etmişdir. Bundan əlavə, Ulu Öndər Netanyahu ilə təkbətək görüşündə çox maraqlı məqamlara toxunmuşdur: *“...Cənab Netanyahu, Azərbaycanın qarşılaşdığı problemlərin aradan qaldırılmasına lazımi kömək etməyə İsrail hökumətinin hazır olduğu barədə bəyanatınızı və Azərbaycan-İsrail əlaqələrinin daha da inkişaf etdirilməsi üçün irəli sürdüyünüz bir sıra əməli təklifləri məmnunluqla qəbul etdiyimi bildirərək deyirəm ki, ölkələrimiz arasında əlaqələrin daha da canlandırılması hər iki tərəf üçün çox faydalıdır.. Cənab Netanyahu, biz belə hesab edirik ki, Azərbaycanın haqq işinin beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən daha geniş müdafiə olunması və bu münaqişənin aradan qaldırılmasında İsrailin də öz nüfuzundan istifadə etməsi vacibdir.. Cənab Netanyahu, sizinlə müştərək qərarımız belə olur ki Azərbaycan-İsrail əməkdaşlığının daha da inkişaf etdirilməsi üçün hər iki ölkə tərəfindən xüsusi işçi qrupları yaradılsın, bu qruplar irəli sürülən təkliflərin həyata keçirilməsi məsələlərini ətraflı təhlil etsinlər və birgə müzakirə üçün layihələr hazırlasınlar Eyni zamanda, hər iki ölkənin nümayəndə heyətlərinin qarşılıqlı səfərlərinin vacibliyini də qeyd edirik (9)...”*

Heydər Əliyevin 1997-ci ildə Benyamin Netanyahu ilə görüşündə dediyi bu sözlər Azərbaycan-İsrail münasibətlərinin inkişafına güclü sadıqlıyı əks etdirir və bir neçə mühüm aspekti vurğulayır:

– Qarşılıqlı istək. Heydər Əliyev Netanyahunun Azərbaycana kömək etmək istəyindən və İsrail hökumətinin təqdim etdiyi əməli təkliflərdən məmnunluğunu ifadə etdi. Bu, hər iki liderin ikitərəfli münasibətlərini inkişaf etdirmək niyyətində olduğunu göstərir ki, bu da əməkdaşlıq üçün möhkəm təməlin olduğunu göstərir.

– Münasibətlərin əhəmiyyəti. Heydər Əliyev iki ölkə arasında münasibətlərin canlanmasının hər iki tərəf üçün həlledici əhəmiyyət kəsb etdiyini vurğuladı. Bu, tərəfdaşlığın strateji əhəmiyyətini və ondan əldə edəcəyini gözlədikləri qarşılıqlı faydaları vurğulayır.

– Beynəlxalq dəstək. Heydər Əliyev beynəlxalq ictimaiyyətin Azərbaycana dəstəyinin vacibliyini etiraf etdi və təklif etdi ki, İsrail münaqişələrin həllinə kömək etmək üçün öz təsirindən istifadə edə bilər. Bu, iki xalq arasında diplomatik əməkdaşlıq və siyasi dəstək potensialını nümayiş etdirir.

– Konkret addımlar. Heydər Əliyevin təklif olunan təkliflər əsasında birgə layihələrin təhlili və işlənilməsi üçün hər iki ölkədən xüsusi işçi qruplarının yaradılması təklifi praktiki əməkdaşlığa sadıqlıyı əks etdirir. Bu yanaşma niyyətlərin maddi hərəkətlərə çevrilməsini asanlaşdırır və bununla da münasibətləri inkişaf etdirir.

Bütövlükdə, Heydər Əliyevin sözləri praktiki əməkdaşlığa, beynəlxalq təbliğata və ortaq problemlərin həllinə strateji yanaşmaya diqqət yetirməklə Azərbaycan-İsrail münasibətlərinin möhkəmləndirilməsinə aydın sadıqlıq nümayiş etdirir. Bu yanaşma iki ölkə arasında daha dərin və

məhsuldar ikitərəfli əlaqələrin inkişafı üçün zəmin yaratmışdır. Bu sözlər əslində 1990-cı illərdə Azərbaycan ilə İsrail arasındakı siyasi əlaqələrin istiqamətlərini və konturlarını aydın ifadə edir. Bundan əlavə, İsrail dövlətinin 50 illiyi münasibətilə təşkil olunmuş qəbulda Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin nitqi Azərbaycan-İsrail münasibətlərinin inkişafına xüsusi töhfə vermişdir: *“İsrail dövlətinin yaranması təkə yəhudilər üçün yox, bütün dünya üçün əlamətdar tarixi hadisə olmuşdur. Əsrlər boyu böyük çətinliklər, böyük zillət və böyük əziyyət çəkəndən sonra, nəhayət, yəhudilər öz milli dövlətini və müstəqil ölkəsini əldə edə bilmişlər. Keçmiş zamanlarda dünyada bir xalqın o biri xalqa qarşı, bir ölkənin o biri ölkəyə qarşı təcavüzü və aparılan müharibələr, xüsusən soyqırımları ümumiyyətlə, bəşər tarixində çox ağır və sarsıdıcı izlər qoymuşdur. Yəhudilərə, yəhudi xalqına qarşı tarix boyu edilən ədalətsizliklər və nəhayət, İkinci dünya müharibəsi zamanı dəhşətli soyqırımı və yəhudilərin kütləvi surətdə öldürülməsi bütün bəşəriyyəti hiddətə gətirmişdir. Azərbaycan xalqı tarix boyu təcavüzə, zorakılığa qarşı və soyqırma qarşı həmişə öz etirazını bildirmişdir. Baxmayaraq ki, Azərbaycan xalqının özü də belə dəhşətli hadisələrin qurbanı olmuşdur. Son iki əsr ərzində Azərbaycan xalqına qarşı edilmiş soyqırım hadisələri, halları hər bir insan üçün, hər bir xalq üçün onun nə qədər dəhşətli olduğunu bizə yaxşı bildiribdir. Ona görə də biz yəhudilərə qarşı edilən soyqırımı, onlara qarşı edilən vəhşilikləri həmişə pisləmişik və bu gün də pisləyirik. Eyni zamanda böyük məmnuniyyət hissi doğurur ki, 50 il bundan öncə bütün bu dəhşətlərə son qoyulmuşdur və yəhudi xalqı İsraildə öz milli dövlətini yaratmışdır. İndi dünya birliyində bir müstəqil dövlət kimi İsrail özüə layiq yerini tutur (10)”*

Heydər Əliyevin 1998-ci ildə İsrail Dövlətinin 50 illiyinə həsr olunmuş ziyafətdəki nitqində iki ölkənin oxşar aqibətini vurğulayan və münasibətləri inkişaf etdirməyin vacib olduğunu göstərən bir sıra mühüm mesajlar vardır:

– Tarixi kontekstin vurğulanması. Heydər Əliyev İsrail Dövlətinin yaradılmasını təkə yəhudilər üçün deyil, bütün dünya üçün əlamətdar hadisə kimi tanıyır. O, yəhudilərin əsrlər boyu iztirab və təqiblərdən sonra öz milli dövlətlərini əldə etmələrinin əhəmiyyətini vurğulayır.

– Soyqırım və ədalətsizliyin pislənməsi. Çıxışda təcavüz, zorakılıq və ümumilikdə soyqırımlar qəti şəkildə pislənir, onların bəşər tarixində qoyduqları qeyri-insani və sarsıdıcı nəticələr vurğulanır. Heydər Əliyev yəhudilərin tarix boyu üzləşdiyi ədalətsizlikləri və kütləvi qətləri, o cümlədən ikinci dünya müharibəsi zamanı Holokostu xüsusilə pisləyir.

– Empatiya və həmrəylik. Heydər Əliyev yəhudi xalqına rəğbətini və həmrəyliyinə ifadə edir. Bu həm də ondan qaynaqlanır ki, Azərbaycanın özü faciəli hadisələrlə, o cümlədən soyqırımlarla üzləşib. O, bu cür hadisələrin xalqlara gətirə biləcəyi dəhşətləri vurğulayır. Çıxış birmənalı olaraq yəhudilərə qarşı soyqırımı və onlara qarşı keçmiş və indiki vəhşilikləri pisləyir. Bu, Heydər Əliyevin bu cür zorakılıq və ədalətsizliyə qarşı durmağa sadıqlığını əks etdirir.

– İsrailin yubileyinin qeyd edilməsi. Çıxış İsrail dövlətinin 50 illik yubileyini qeyd edir və onun müstəqil dövlət kimi qlobal birlikdə layiqli yerini tanıyır. Bu, Azərbaycanın İsrailin mövcudluğuna və beynəlxalq arenaya inteqrasiyasına dəstəyini önə çəkir.

Heydər Əliyevin nitqi mahiyyət etibarilə Azərbaycanın yəhudi xalqına empatiyasının, bütün çətinliklərə baxmayaraq addım-addım qurulan qarşılıqlı münasibətlərin (11) və həmrəyliyinə güclü bəyanı, vəhşiliklərin və soyqırımların pislənməsi, İsrailin müstəqil dövlət kimi qurulmasının təntənəsidir. O, Azərbaycanın dəstəklədiyi sülh, insan hüquqları və beynəlxalq əməkdaşlıq dəyərlərini vurğulayır və Yəhudi icması bu gün qarşılıqlı siyasi və iqtisadi münasibətlərin möhkəmlənməsinə xidmət edən mühüm faktor kimi çıxış edir (12).

Nəticə

Məqalədə Heydər Əliyevin Azərbaycan-İsrail münasibətlərinə dair üç nitqindən parçaları kontent-təhlil etdik. Bunun nəticəsində qeyd etmək mümkündür ki, Heydər Əliyev 1997-ci ildə İsrailin Baş naziri Benyamin Netanyahu ilə görüşü zamanı əməkdaşlıq, şəxsi əlaqə, ümumi istəklər və qonaqpərvərlik mesajı vermiş, bu çıxış ortaq dəyərləri, təcrübələri və əməkdaşlıq istəyini vurğulamaqla Azərbaycan-İsrail münasibətlərinin möhkəmlənməsində rol oynamışdır. Ümummilli liderin Benyamin Netanyahu ilə təkbətək görüşünün kontent-təhlili hər iki liderin ikitərəfli

münasibətləri genişləndirmək üçün qarşılıqlı istəyini göstərir. Onların əlaqələrinin əhəmiyyəti, beynəlxalq dəstək potensialı və xüsusi işçi qrupları vasitəsilə konkret addımların atılması öhdəliyi onların müzakirələrinin əsas aspektləri olub, daha dərin əlaqələrə zəmin yaradıb. Heydər Əliyevin 1998-ci ildə İsrail dövlətinin 50 illiyinə həsr olunmuş nitqində isə İsrailin yaranmasının tarixi əhəmiyyəti etiraf edilmiş və xüsusilə yəhudilərin yaşadıkları soyqırım və ədalətsizliklər pislənmişdir. O, empatiya, həmrəylik və İsrailin varlığına və beynəlxalq birliyə inteqrasiyasına dəstək ifadə olunub (13).

Heydər Əliyevin 1997-ci və 1998-ci illərdə İsrail liderləri ilə etdiyi çıxışların və görüşlərinin kontent-təhlili onun prezidentliyi dövründə Azərbaycan-İsrail əlaqələrinə güclü sadiqliyini və münasibətlərin müsbət inkişafını vurğulayır. Heydər Əliyevin çıxışlarında ortaq dəyərlər, əməkdaşlıq və insani əlaqələr vurğulanır, onun İsrail liderləri ilə görüşləri isə ikitərəfli münasibətləri inkişaf etdirmək və ortaq problemləri həll etmək üçün qarşılıqlı istəyi əks etdirir. Bu qarşılıqlı fəaliyyətlər diplomatik əlaqələrin möhkəmlənməsinə və Azərbaycan ilə İsrail arasında ortaq dəyərlərə və istəklərə əsaslanan dəstəkləyici və əməkdaşlıq münasibətlərinin qurulmasına mühüm töhfələr verib.

Ədəbiyyat

1. Abadi, J. (2002). Israil's Quest for Normalization with Azerbaijan and the Muslim States of Central Asia. *Journal of Third World Studies*, Vol.19, Issue 2, fall, pp.43-62.
2. Ahmadov, R. Heydar Aliyev and Azerbaijani-Israeli Relations. URL: <https://www.thej.ca/2023/04/18/heydar-aliyev-and-azerbaijani-israeli-relations/?fbclid=IwAR3CaA2GwEGaBurxAwaCnuWschO3lFVTYQccDJeFSKq1308G7-CaUOqMy30>
3. Ambrosio, T. (2002). Estangling Alliances: The Turkish-Israeli Lobbying Partnership and Unintended Consequences. *Ethnic Identity Groups and U.S.Foreign Policy*, Der. Thomas Ambrosio, Praeger Publishers, Westport, pp.143-168.
4. Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin İsrailin Baş naziri Benyamin Netanyahunun şərafinə Azərbaycan Prezidentinin adından təşkil olunmuş rəsmi qəbulda nitqi Zuğulba, Prezident iqamətgahı, 29 avqust 1997-ci il. URL: <https://lib.aliyev-heritage.org/az/7217721.html>
5. Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin İsrailin müdafiə nazirinin müavini, ABŞ İsrail Azərbaycan parlamentlərarası birgə qrupunun həmsədri Efraim Snehin rəhbərlik etdiyi nümayəndə heyətini qəbul edərkən söhbətində 4 dekabr 1999-cu il, -lib.aliyev-heritage, URL: <https://lib.aliyev-heritage.org/az/3453989.html>
6. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin Bakıya qısa müddətli səfərə gəlmiş İsrailin baş naziri Benyamin Netanyahu ilə təkbətək görüşdə söhbətindən - Zuğulba, Prezident iqamətgahı, 29 avqust 1997-ci il -lib.aliyev-heritage.org, URL: <https://lib.aliyev-heritage.org/az/37976674.html>
7. Azərbaycanın İsraildə səfirliyi açıldı. URL: <https://qafqazinfo.az/news/detail/azerbaycanin-israilde-sefirliyi-acildi-tarixi-gun-395750>
8. İsrail dövlətinin 50 illiyi münasibətilə təşkil olunmuş qəbulda Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin nitqi - 30 aprel 1998-ci il. URL: <https://lib.aliyev-heritage.org/az/530475.html>
9. Mirzəbəyli, İ. Bakı – Təl-Əviv: dostluğun yeni üfüqləri. Xalq qəzeti. URL: <https://xalqqazeti.az/az/siyaset/124832-bakitel-eviv-dostlugun-yeni-ufuqleri>
10. Public Law 107-115 about Foreign Operations, Export Financing, and Related Programs Appropriations Act. URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/PLAW-107publ115/html/PLAW-107publ115.htm>
11. Rza, Z. Azərbaycan-İsrail münasibətləri: Dostluq, qarşılıqlı etimad və tərəfdaşlıq. URL: <https://ikisahil.az/post/412678-azerbaycan-israil-munasibetleri-dostluq-qarshiliqli-etimad-ve-terefdashliq>

12. Yaakov, K. (2006). "A Lesson in Coexistence". The Federation of Jewish Communities of the CIS, 09 March. (<http://www.fjc.ru/news/newsArticle.asp?AID=366948>).
13. Arye, G. (2009). "Why Azerbaijan's Relations with Israel Are So Close?". Azerbaijan in the World ADA Biweekly Newsletter, Vol. 2. № 8, 15 April.
http://ada.edu.az/biweekly/issues/vol2no8/200904_22020043096.html

Göndərilib: 28.09.2023

Qəbul edilib: 02.11.2023